

Noor Asharaf

Assistant Professor (Guest Faculty)

Dept. of Persian, MMHAPU, PATNA

Email: ashrafjnu@gmail.com

E-Content

Sem-1, Paper code: 102

Persian (M A)

Topic: Seljuq (Architecture)

در دوره سلجوقیان هنر معماری به شکوفایی و کمال نسبی رسید و هنرمندان و معماران آثار فراوانی به وجود آوردند. در آثار این دوران که از آغاز عهد سلجوقیان تا حمله مغول را در برمی گیرد. هنر دوره سلجوقی و خوارزمشاهیان بخشی از هنر اسلامی است که این سلسله‌ها در آسیای مرکزی، ایران و آناتولی صاحب قدرت بودند. در این زمان، شهرهای اصفهان، مرو، نیشابور، هرات و ری مرکز و مجمع صاحبان هنر و پیشه بوده است و اکنون بسیاری از آثار این هنرمندان، در موزه‌های داخلی و خارجی دیده می‌شود. شاهکارهای هنری این هنرمندان شامل معماری، سفال سازی، فلزکاری، کتابسازی، خطاطی، تذهیب، نگارگری و بافندگی است. به همین سبب دوره سلجوقی از لحاظ شیوه کار هنری در تاریخ ایران مشهور است.

هنر آجرکاری بدون وقفه در خلق آثار شکوهمند معماری نقشی اساسی بر عهده دارد کار ساختمان بناهای بزرگ و شکوهمندی چون مسجد ها، مدرسه ها، کاروانسراها، آرامگاه ها مجموعه گسترده شهری با حجم سترگ رواج فراوان پیدا می کند و معماران و بینایان فرصت آن می بیند تا هنر خود را در سطحه های گسترده ای به مرحله اجرا در آورند و در نتیجه هنر آجر کاری در بستری گسترده تر قرار می گیرد و در تمامی سرزمین پهناور فلات ایران و آسیای صغیر با تنوعی چشم گیر و بهره جستن از طرح ها و نقشهای گوناگون جلوه بخش عمده آثار معماری می شود.

در این دوره از تلفیق حیاط چهار ایوانی و تالار مربع گنبددار (چهارطاقی)، مسجد بزرگ ایرانی به وجود آمد. به گونه‌ای که حیاط مرکزی و چهار ایوان اطراف آن اساس معماری مذهبی در ایران گردید. نماسازی دیوار بناها با آجر بود و از امکانات هنری آن استفاده می‌شد و نقوش متنوعی از آجر به وجود می‌آوردند. هنر آجرتراشی و تزئین بناها با آجرهای تراشیده شده از قرن پنجم هجری در ایران معمول و تا اواخر قرن ششم ادامه یافت و کامل‌تر گردید. در اواخر عهد سلجوقی تزئینات گچبری و رنگ اهمیت زیادی یافت. کاشی لعابدار فیروزه‌ای در تزئین معماری بکار گرفته شد.

بنای مدرسه از جمله بناهای مذهبی این دوران بود. مدرسه در سرتاسر امپراتوری سلجوقی گسترش پیدا کرد و دارای ویژگی‌هایی گشت، از جمله صحن چهار ایوانی که ریشه ایرانی داشت. از معروف‌ترین مدارس، مدرسه نظامیه بغداد بود و نیز در اصفهان، نیشابور، بلخ، بصره و از دیگر بناهای مذهبی، بناهای آرامگاهی بودند که در این دوران ساخته شدند. از مساجد ایران در این دوران می‌توان به مسجد جامع اصفهان، مسجد جامع اردستان، مسجد جامع گلپایگان، مسجد جامع قزوین و از مدارس، مدرسه خارجرد را نام برد. از بناهای غیرمذهبی که بیشتر کاروانسرا هستند می‌توان رباط شرف، رباط انوشیروان، رباط ملک (سمرقند و بخارا) و از برج‌ها و مقابر این دوره که به شکل تپه ساخته شده‌اند، و دو طبقه بوده‌اند، مقابر دایره شکل سه گنبد در ارومیه و برج مدور مراغه و از مقابر نقشه ترک‌دار، مقبره پیر، گنبد سرخ و گنبد علویان و از مقابر چند ضلعی، گنبد علی در ابرقو، گنبد کبود در مراغه و از برج‌ها، برج دماوند، برج غربی و شرقی خرقان و برج مهمان دوست را نام برد.

در دوره سلجوقی، هنر و فن فلزکاری نیز به شکوفایی و توسعه ویژه‌ای دست یافت و شاهکارهایی از این هنر صناعی در موزه‌های مختلف دنیا وجود دارد. در خوشنویسی خطی که قرآن به آن نوشته می‌شد هنوز خط کوفی بود اما رشد خط کوفی ایرانی در عهد سلجوقی به شیوایی خاصی رسید و شیوه ایرانی خط کوفی را پدید آورد. در همین عصر هم شاهد تذهیب در لابه لای حروف خطوط و سطرها نیز هستیم. شکل‌هایی که در تذهیب استفاده می‌شود، بیشتر شامل نقش‌های گیاهی و بخصوص نقوش معروف به اسلیمی است.